

ВТРАТИ ОСВІТИ І НАУКИ

М. М. БАРНА, Л. С. БАРНА

**ПАМ'ЯТІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ
ТЕТЯНИ МИХАЙЛІВНИ ЧЕРЕВЧЕНКО
(11.01.1929—25.06.2017)**

**Людину можна розпізнати
за оточенням, у якому вона
обертається.**

Джонатан Свіфт

25 червня 2017 року на 89 році життя померла видатний український вчений в галузі біології, ботаніки, фітодизайну, декоративного садівництва та екології, громадський і політичний діяч, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, директор Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України (від 2008 р. – почесний директор) — відомий в Україні, Європі та й у світі вчений ботанік-орхідеолог Тетяна Михайлівна Черевченко.

Народилася 11 січня 1929 року в с. Почапинці Лисянського району Черкаської області. З 1946 по 1949 рр. навчалася в технікумі рибництва, після закінчення якого поступила на біолого-грунтового факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, який закінчила в 1954 р.

Науковий шлях Тетяна Михайлівна розпочала в дендропарку «Олександрія» у м. Біла Церква. Від 1965 – до останніх днів свого життя працювала в Національному ботанічному саду імені М. М. Гришка НАН України, де пройшла шлях від молодшого наукового співробітника до директора цієї установи. 1984 – в Інституті ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України захистила докторську дисертацію «Тропические орхидные. Морфобиологическое изучение и внедрение в культуру закрытого грунта».

1977–1986 – брала участь у чотирьох експедиціях на науково-дослідному судні «Академік Вернадський» до різних країн неотропічного та палеотропічного царств. Це дало їй змогу вивчати біологічні та екологоценотичні особливості тропічних рослин в умовах їхніх природних місцезростань, що має вирішальне значення при інтродукції в умови оранжерей. За безпосередньої участі Т. М. Черевченко була створена одна з найбільших у Східній Європі колекція рослин флори тропіків і субтропіків, у якій сьогодні налічується понад 3100 видів і різновидів, що представляють 150 родин і 715 родів. Цій колекції було надано статус Національного надбання як унікальному зібранню рослин світової флори, що має велике природоохоронне, наукове, освітнє та загальнолюдське значення. Нею опрацьовано теоретичні засади інтродукції в умови захищеного ґрунту тропічних орхідних, зокрема орхідних Південно-Східної Азії, з метою збереження *ex situ* створено лабораторію мікроклонального розмноження тропічних рослин *in vitro*. Вперше в Україні було розроблено біотехнологічні методи розмноження та технологію культивування тропічних обхідних для впровадження у промислове квітництво. Розроблено основні принципи фітодизайну інтер'єрів різного функціонального призначення та рекомендовано асортимент рослин для створення композицій. Досліджено вплив мікрогравітації на розвиток вищих рослин. Вона — ініціатор будівництва оранжерейного комплексу та співавтор створення експозиційних ділянок, які мають наукове та загальноосвітнє значення.

Окрім того, за словами багатьох відомих учених-біологів і викладачів вищих навчальних закладів України члена-кореспондента НАН України Т. М. Черевченко характеризували риси сучасного вченого та керівника академічної установи: надзвичайно широке коло інтересів, принциповість, глибока ерудиція, педагогічний талант і лекторська майстерність, вроджений інтелект, прекрасна пам'ять, передбачення нових, перспективних напрямків розвитку науки тощо.

Одному із авторів цієї статті (М. М. Барні) дуже запам'яталися неодноразові зустрічі з Тетяною Михайлівною Черевченко: чи то на засіданні Ради ботанічних садів, головою якої була Тетяна Михайлівна, чи на з'їздах Українського ботанічного товариства, чи на міжнародних, Всеукраїнських конференціях з різних проблем розвитку ботанічної науки. Але найбільше запам'яталася подія, яка для мене мала дуже важливе значення. Це було у грудні 2001 року. В Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України я подав до захисту докторську дисертацію на тему «Репродуктивна біологія видів і гібридів родини Вербові (*Salicaceae* Mirb.)». Після обговорення моєї дисертації на засіданні експертної комісії було рекомендовано її до захисту, але після вирішення питання щодо опонентів дисертації. Першим опонентом погодилася бути член-кореспондент НАН України, доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу клітинної біології та анатомії рослин Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України Єлизавета Львівна Кордюм, третім опонентом погодився бути

доктор біологічних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України Йосип Йосипович Сікура, а другим опонентом за пропозицією Єлизавети Львівни Кордюм змогла б бути Тетяна Михайлівна Черевченко, яка в цей час перебувала на лікарняному, оскільки поламала праву ключицю і була в гіпсі. Коли я відвідав Тетяну Михайлівну в неї вдома, то переконався, що питання щодо її погодження може не відбутися, оскільки правою рукою вона не володіла. Однак за проханням Єлизавети Львівни вона в розмові зі мною, взявши, що захист може відбутися не раніше, ніж через три-чотири місяці, вона дала свою згоду. Одержавши згоду трьох опонентів, директор Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України академік Костянтин Меркурійович Ситник погодився на призначення вченою радою вищезазначених опонентів. Ось цю подію я запам'ятав на все життя і безмежно вдячний Господові Богу за те, що на моєму життєвому шляху траплялися високоосвічені, доброзичливі та порядні Люди, пам'ять про яких я зберігатиму впродовж всього свого життя.

Тетяна Михайлівна Черевченко — автор (співавтор) понад 320 наукових робіт, в т. ч. 11 монографій у галузі інтродукції рослин та багатьох розділів експериментальної ботаніки. За її редакцією вийшло 9 книг із декоративного садівництва та фітодизайну. Окрім того, проводила велику громадську роботу: голова спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій, голова Ради ботанічних садів України, член Ради Центрального космічного агентства України, Європейського та Американського товариств орхідезнавців, відповідальний редактор наукового збірника «Інтродукція рослин».

Т. М. Черевченко нагороджена медалями «За доблестный труд» (1970); «За трудовое отличие» (1986); Георгієвською медаллю «Честь. Слава. Труд» IV ступеня Міжнародної Академії МАРТИС «Золота Фортуна»; орденами: княгині Ольги III ступеня (1998); орденом княгині Ольги II ступеня (2009); преміями: імені В. Я. Юр'єва (1982), імені М. Г. Холодного (1994); імені В. І. Вернадського (2001) — найпочеснішої премії, якої удостоюються науковці в Україні.

На завершення хочемо зазначити: Людина жива, поки жива пам'ять про неї. Приклад її життя, присвяченого науці, завжди буде взірцем для молодих науковців, а створена нею колекція Орхідних залишиться нерукотворним пам'ятником про Вченого і Людину з великої літери.

Пам'ять про члена-кореспондента НАН України, професора Тетяну Михайлівну Черевченко — видатного вченого-орхідеолога назавжди залишиться в серцях її рідних, друзів, колег і учнів.

Н. Н. Барна, Л. С. Барна

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

ПАМ'ЯТИ ЧЛЕНА-КОРРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ ТАТЬЯНИ МИХАЙЛОВНИ
ЧЕРЕВЧЕНКО (11.01.1929—25.06.2017)

25 июня 2017 года на 89 году ушла из жизни выдающийся украинский ученый в области биологии, ботаники, дендрологии, фитодизайна, декоративного садоводства и экологии, общественный и политический деятель, доктор биологический наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, заслуженный деятель науки и техники Украины, лауреат Государственной премии Украины в области науки и техники, директор Национального ботанического сада имени Н. Н. Гришка НАН Украины (от 2005 г. – почетный директор) — известный в Украине и Европе ученый – фитобиолог Татьяна Михайловна Черевченко.

От 1965 – до последних дней своей жизни работала в Национальном ботаническом саду имени Н. Н. Гришка НАН Украины, где прошла путь от младшего научного сотрудника до директора этого учреждения. 1984 – в Институте ботаники имени Н. Г. Холодного НАН Украины защитила докторскую диссертацию «Тропические орхидные. Морфобиологическое изучение и внедрение в культуру закрытого грунта».

1977–1986 – брала участие в четырех экспедициях на научно-исследовательском корабле «Академик Вернадский» к разным странам неотропического и палеотропического царств. Это дало ей возможность изучить биологические и экологоценотические особенности тропических

растений в условиях их природных местопроизрастаний, что имеет решающее значение при интродукции в условиях оранжерей. За непосредственным участием Т. М. Черевченко была создана одна из крупнейших в Восточной Европе коллекция растений флоры тропиков и субтропиков, у которой сегодня насчитывается свыше 3100 видов и разновидов, которые представляют 150 семейств и 715 родов. Этой коллекции было надано статус Национального приобретения как уникальному сбору растений мировой флоры, что имеет великое природоохранное, научное, просветительное и общечеловеческое значение. Она обосновала теоретические предпосылки интродукции в условия защищенного грунта тропических орхидных, в частности орхидных Южно-Восточной Азии, с целью сохранения *ex situ* создано лабораторию микрклонального размножения тропических растений *in vitro*. Впервые в Украине было разработано биотехнологические методы размножения и технологию культивирования тропических орхидных для внедрения в промышленное цветоводство. Разработано основные принципы фитодизайна интерьеров разного функционального назначения и рекомендовано асортимент растений для создания композиций. Исследовано влияние микрогравитации на развитие высших растений. Она — инициатор строительства оранжерейного комплекса и соавтор создания экспозиционных участков, которые имеют научное и общеразовательное значение.

Кроме того, по словам многих известных ученых-биологов и преподавателей высших учебных заведений Украины члена-корреспондента НАН Украины Т. М. Черевченко характеризовали черты современного ученого и руководителя академического учреждения: чрезвычайно широкий круг интересов, принципиальность, глубокая эрудиция, педагогическое одарование и лекторское искусство, врожденный интеллект, прекрасная память и другие полезные человеческие черты.— автор (соавтор) свыше 320 научных работ, в т. ч. 11 монографий по вопросам интродукции растений и многим другим разделам экспериментальной ботаники.

Т. М. Черевченко награждена медалями «За доблестный труд» (1970); «За трудовое отличие» (1986); Георгиевской медалью «Честь. Слава. Труд» IV степени Международной Академии МАРТИС «Золотая Фортуна»; орденом княгини Ольги III степени (1998); орденом княгини Ольги II степени (2009); премиями: имени В. Я. Юрьева (1982), имени Н. Г. Холодного (1994); имени В. И. Вернадского (2001) — самой почетной премии, которой удостоиваются научные работники в Украине.

На завершение хотим отметить: что до тех пор, до каких в науке будут такие ученые, каким была и навсегда останется член-корреспондент НАН Украины, профессор Татьяна Михайловна Черевченко и благодарные ученики, которые будут хранить в своей памяти уважение и любовь к своим Учителям, — украинская наука будет жить в веках.

Память о члене-корреспонденте НАН Украины, профессоре Татьяне Михайловне Черевченко — выдающемся ученом-фитобиологе навсегда останется в сердцах её родных, друзей, коллег и учеников.

Ключевые слова: ботаника, Орхидные, фитодизайн, декоративное садоводство, интродукция растений, экология, флора тропиков и субтропиков, коллекция тропических и субтропических растений, экспедиция, неотропическое и палеотропическое царства

N. N. Barna, L. S. Barna

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

TO COMMEMORATE TATIANA MIKHAILOVNA CHEREVCHENKO, A CORRESPONDENT MEMBER OF NAS OF UKRAINE (11.01.1929—25.06.2017)

On June 25, 2017 passed away an outstanding Ukrainian scientist in the field of biology, botany, dendrology, landscape architecture, decorative gardening and ecology, public figure, doctor of biological sciences, professor, corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, honored worker of science and technology of Ukraine, laureate of the State Prize of Ukraine in the field of science and technology, director of M.M. Gryshko National Botanical Garden of the

National Academy of Sciences of Ukraine (since 2005 - Honorary Director), world known scientist, Tatiana Mikhailovna Cherevchenko.

Since 1965 and till the last days of her life Tatiana Mikhailovna Cherevchenko worked in M.M. Gryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine, where she started her career as a junior researcher and was upgraded to the post of the head of this institution. In 1984 in N.G. Kholodny Institute of Botany of NAS of Ukraine she defended the doctoral dissertation entitled “Tropical orchids. Morphobiological study and indoor cultivation”.

From 1977 to 1986 she took part in four expeditions on research steamer “Academician Vernadsky” travelling to different countries of the neotropical and paleotropical kingdoms. That experience offered her the opportunity to study the biological and coenotic features of tropical plants under conditions of their natural habitat, which is of crucial importance for the introduction of plants in greenhouses. T. M. Cherevchenko contributed to the creation of one of the largest collections containing plant species native to the tropics and subtropics of Eastern Europe, which today comprises over 3,100 species and varieties that represent 150 families and 715 genera.

This collection was given the status of the National Asset as a unique collection of plants of world flora, which is of great environmental, scientific, educational and universal importance. She laid down the fundamental principles of introduction under the conditions of indoor cultivation of tropical orchids, orchids native to South-Eastern Asia in particular, in order to preserve ex situ a laboratory for the microclonal reproduction of tropical plants in vitro was established. For the first time in Ukraine biotechnological methods of reproduction and technology of cultivation of tropical orchids for introduction in commercial floriculture have been developed. The framework of interior phytodesign was established with a remarkable range of plants for arrangements. The influence of microgravity on the development of higher plants was studied. She triggered the construction of a greenhouse complex and co-authored the creation of exposition sites of enormous scientific and educational value.

Furthermore, according to many well-known scientists, biologists and university teachers the personality of T.Cherevchenko combined all the features of a distinguished scholar and an efficient manager: an extremely wide range of interests, a woman of principle, profound knowledge and extensive expertise, pedagogical talent and unsurpassed speaking skills, retentive memory and other good human traits. She authored (or co-authored) more than 320 scientific papers, including 11 monographs concerned with the questions of plant introduction and many other sections of experimental botany.

T. M. Cherevchenko was awarded medals “For Labor Valour” (1970); "For Distinguished Labor” (1986); St. George’s medal «Honor. Glory. Labo » of IV degree of the International Academy of Martis “Golden Fortune”; Order of Princess Olga of III degree (1998); Order of Princess Olga of II degree (2009); Prizes: of V.Ya. Yuriev (1982), of N.G. Kholodny (1994); of V.I. Vernadsky (2001) - the most honorable award bestowed on men of science in Ukraine.

To conclude, we would like to note that as long as there are such scientists as Professor Tatiana Mikhailovna Cherevchenko and the grateful students remember their teachers, the Ukrainian science will flourish.

The memory of the Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor Tatiana Mikhailovna Cherevchenko, an outstanding phyto-biologist, will always remain in the hearts of her relatives, friends, colleagues and students.

Key words: botany, orchids, phytodesign, ornamental horticulture, plant introduction, ecology, flora of the tropics and subtropics, a collection of tropical and subtropical plants, an expedition, the neotropical and palaeotropic kingdoms